

Лука И. МИЛУНОВИЋ*

УГОВОРИ О СМЈЕШТАЈУ ДИПЛОМАТСКИХ ПРЕДСТАВНИШТАВА НА ЦЕТИЊУ КРАЈЕМ XIX ВИЈЕКА

Русија, Француска и Грчка

Квалитет односа двије државе, а нарочито онај у равни дипломатије може се оцјењивати и по односу према начину смјештаја представништва земље госта код земље домаћина. Зато је увијек интересно питање када и какве објекте за смјештај својих акредитованих представника земље гости обезбјеђују.

Послије првог сопственог објекта за страно представништво у Црној Гори, што га је обезбиједила Турска још 1885. године, купујући приватну зграду (*нови кућу* војводе Маша Врбице)¹ која се налазила на почетку улице Баја Пивљанина, неколико држава ће на Цетињу под сам крај XIX и током прве деценије XX вијека отпочети и изградити зграде за своја стална дипломатска представништва. Тако ће настати низ архитектонских драгуља на урбаном ткиву црногорске пријестонице. Полазећи од значаја ових здања, заслужује да се на основу документа

* Аутор је сарадник у Центру за културу СО Цетиње.

¹ Док гради *нову кућу* војвода Врбица станује у својој кући у Катунској улици на Цетињу, коју ће поменути у записима са Цетиња и др Бернард Шварц (*Bernhard Shwarz*). Интересно је напоменути да прије него што ће постати Турско посланство (познато под називом *Пашина кућа*) *Нова кућа* војводе Врбице је већ била помињана у црногорској периодици. Наиме, у још недовршеној згради првих мјесеци 1884. године приказиване су позоришне представе (дате су представе: *Балканска царица* – 2, 3, 10. I и 19. II; *Максим Црнојевић* – 14. и 18. II; *Пола вина пола воде* и *Шаран*: 11. и 18. III). Представе је припремало *Добровољно позоришно друштво Цетињске читалице*, чиме је и отпочео организовани и континуирани позоришни живот у Црној Гори. Ова зграда и данас поново служи за потребе театра. У њој је смјештен Факултет драмских умјетности. Види: Лука Милуновић, *Позориште у Књажевцима Црној Гори 1884-1888*, Подгорица 2001, стр. 27-31.

из фондова Државног архива Црне Горе, саопшти неколико нових детаља о активностима на ријешавању питања смјештаја дипломатских представништава Русије, Француске и Грчке у Књажевини Црној Гори посљедње године XIX вијека.

I

О подизању зграде за руско дипломатско представништво на Цетињу већ је писано. Ристо Ј. Драгићевић у свом раду² наводи податке о набавци плаца, полагању камена темељца, исплаћеним трошковима изградње и судбини здања послје Првог свјетског рата. На његове архитектонско-стилске карактеристике указују др Душан и др Урош Мартиновић³. У циљу формирања што потпуније слике о овом важном питању скренућемо пажњу на садржај два уговора потписана на Цетињу 8/21. јуна, 1900. године, по пријеводима са француског језика, овјереним 14. јуна од стране секретара Министарства правде, који се данас чувају у Државном архиву. Оригинал уговора на француском језику су задржали сами потписници.

Основни уговор (15. чланова) о зидању зграде за потребе руског посланства је склопљен између руског амбасадора у Црној Гори, Константина Аркадијевича Губастова „у својству представника царске Владе“, са једне и инжењера К. Августа Корadiniја из Рима и Михаила од Бенедетија, Јаковљевог сина из Рима, са друге стране. Потписани инжењери су се обавезали „на ђутуре подизања једне зграде“ – изузимајући унутрашњу декорацију – у складу са унапријед одобреним цртежима, а по уговореној цијени од 120 хиљада франака у *злату* (што је 6000 наполеона)⁴, уз могућност евентуалне корекције износа (чл. 14), те да објекат предају довршен до 30. јуна 1902. године (чл. 1). Рок се могао

² Ристо Драгићевић, „Подизање зграде руског посланства на Цетињу“, посебан отисак из *Старине Црне Горе*, В/1975, књ. V, стр. 181-187. Рад се поглавито ослања на периоду из тог доба, архивску грађу из фондова Народног музеја Црне Горе и литературу. О овом питању види: Marko Špadijer, Stanko Roganović, *Diplomatska poslanstva u Krajevini Crnoj Gori*, Zagreb, 2004, стр. 61-62. и Станко Рогановић, *Легације као украс Пријестонице, Матица*, I / 2000, бр. 2, стр. 235-237.

³ Душан Мартиновић, Урош Мартиновић, *Цетиње: споменици архитектуре*, Цетиње 1980, стр. 86-89.

⁴ Ради лакшег праћења и упоређивања новчаних износа који се помињу напомињемо да је апоен од 20 франака у злату називан наполеон (*napoleons d'or*). До увођења круне, односно црногорског новца перпера, у првој деценији XX вијека по курсу: 1. фиорин = 2 круне = 2 перпера, наполеон је вриједио од 9,50 до 10 фјорина зависно од кретања цијена злата на свјетском тржишту. У Црној Гори курс валута које су циркулисале утврђиван је на основу расписа Министарства финансија а у складу са промјенама на берзи у Бечу. О куповној вриједности новца из тог времена види у: Ристо Драгићевић, оп. цит. стр. 185, фус. 10.

продужити за случај догађаја независних од воље извођача (чл. 13). Уз читав посао до завршетка радова Корadini је примио и надокнаду - *архитектонску таксу* - од 12000 франака у злату (чл. 2). Предвиђено је (чл. 3, 4 и 5) да зграда са 450 м² у основи и 17 м висине има: подземни спрат (двје кухиње, WC и још седам соба), доњи спрат (19 просторија за службене намјене), први (14 просторија за приватне и друштвене потребе персонала) и спрат *таванских соба* (8 просторија : двје велике сушионице и собе за послугу). Слиједећим члановима уговора (6, 7 и 8) утврђена је израда улаза, степеништа, зидова и крова. Затим су (чл. 9 и 10) регулисани рокови исплате уговорених сума предајом готовог новца на Цетињу, или: „... посредством чекова који се могу исплатити у каквом мјесту Италије, а по предходној објави...“ Корadiniја и де Бенедетија, који морају заједно потврдити пријем новца, осим *архитектонске таксе* (чл. 15). Архитектонска такса припада Корadiniју, аутору пројекта. Рокови исплате дјелова уговорених сума ће пратити стање на радилишту. Извођачи морају сами рјешавати спорове и захтјеве свих ангажованих у послу (чл. 11). Коначно, спорна питања по Уговору ће рјешавати: „... суд састављен од три изабрана судца, од којих ће једнога именовати г. Министар руски, другог г. г. Корadini и де Бенедети, а трећег ће именовати прва два именована судије...“ (чл. 12).

Истог дана потписници уговора склопили су „... угодбу која се додаје предходној ...“ (4 члана), а односи се на уређење непосредне околине зграде за руско посланство, простора намијењог за башту и „... додатог здању које се има саградити...“ . Корadini и де Бенедети су се обавезали да уз надокнаду од 30000 франака у злату, рачунајући и *архитектонску таксу*, уреде по одобреним нацртима земљиште око зграде посланства: „...до свршетка 1901.г...“ (чл. 1). Радови подразумијевају: израду каменог тротоара око посланства ширине 1,5 м; гвоздене украсне ограде према фасади са 18 стубова (6 великих и 12 малих), као и обичне металне ограде око читавог здања. Врата ће бит 3,5 м ширине, а са обије стране улаза треба подићи по једну зграду са основом од 14 м². На јужном дијелу плаца „... ставиће се шедрван и један умјетнички киоск саграђен од гвожђа камена и дрва...“ . Предвиђена је израда једног канала, зида, камених клупа и др. (чл. 2). Исплата предвиђене суме новца ће тећи према напредовању радова, а и у овом случају ће важити чланови 11,12 и 15 из претходног уговора (чл. 3 и 4).⁵

У актима Управе вароши Цетиње сачувана је захвалница руском амбасадору Губастову на 500 фиорина које је поводом полагања камена темељца зграде за посланство поклатио цетињској сиротињи.⁶ Радили-

⁵ ДАЦГ, УВЦ- 1900, Фас.: 25, бр.1345.

⁶ ДАЦГ, УВЦ- 1900, Фас.: 25, бр.1114.

ште је очигледно веома брзо организовано па је на захтјев Управа вароши Цетиње издала руском посланству дозволе да се ломи камен, као и да се градилиште може прикључити на градски водовод.⁷

Како се из уговора може видјети укупна обавеза према извођачима, укључујући и архитектонску таксу утврђена је на 162000 франака у злату или 8100 наполеона. У литератури је већ истакнут податак да је до 19. маја 1903. год. исплаћено, односно прихваћено као обавеза за исплату 184855,59 круна.⁸ Ово чини 9627,9 наполеона, што би указивало на повећање предвиђених трошкова за 15,87%, а што би се могло односити на уговореним износом не обухваћену *унутрашњу декорацију* (унутрашње уређење зграде 1600 наполеона). Износећи ову илустрацију кретања трошкова изградње треба напоменути да прерачунати износи нијесу сасвим прецизни јер се однос наполеона и круне, иако не значајно, ипак мијењао од потписивања уговора до завршетка здања па би ради потпуне прецизности сваку исплату ваљало прерачунати у другу валуту по важећем курсу у моменту исплате.

На новосаграђеном здању посланства на Цетњу руска застава завиорила се 14. септембра 1903. године. Извјештавајући о завршетку радова на згради амбасаде и уселјавању руских дипломата „Глас Црногорца“ истиче: „Здање легације са лијепо уређеном баштом око ње изгледа баш величанственао и служи на украс Цетињу.“ Крајем XX вијека зграда Руског посланства је обновљена и уређена за потребе црногорског универзитета. У њој је у почетку био смјештен Културолошки факултет, а данас ради Ликовна академија.

II

Под сам крај XIX вијека и Француска је ријешила да трајније ријеши питање смјештаја свог дипломатског представништва у Књажевини Црној Гори. Додуше још увијек не да зида себи посебно здање, што ће ипак учинити десетак година касније, већ да купи за своје потребе посјед са подигнутим кућама на Цетињу. О куповини посједа за потребе француског посланства говоре два уговора⁹ склопљена 31. децембра 1899. године и наредне године уписана у Књигу уговора Општинског

⁷ ДАЦГ, УВЦ- 1900, Фас.: 25, бр.1563.

⁸ Ристо Драгићевић, оп. цит. стр. 184.

⁹ „Купопродајни уговор непокретности између Г. де ла Булинијера француског посланика, као заступника француске владе и Г. протођакона Филипа Радићевића“ и „Купопродајни уговор земљишта између између Г. Де ла Булинијера француског посланика, као заступника француске владе и Г. Милутина Вукотића с Чева“ (ДАЦГ, УВЦ- 1900, Фас.: 28, бр. 2415.)

суда на Цетињу. Један уговор о куповини посједа на Цетињу склопио је француски амбасадор де ла Булинијер (*de la Boulinière*)¹⁰ са протођаконом Филипом Радичевићем, а други са Милутином Вукотићем. У уговору са протођаконом Радичевићем, секретаром Митрополије, у 10 чланова прецизирано је да се имање, предмет купопродаје, налази на Цетињу између Катунске и улице Баја Пивљанина, односно граничи посједима - са истока Милутина Вукотића, а са запада професора Филипа Ковачевића. На имању се налазе двије куће у поменутиим градским улицама и то: већа, „на два боја“ дужине 10,7 м (Катунска, бр. 106) и мања „поземљуша“ дужине 13,3 м (Баја Пивљанина, бр. 43). На имању површине 787,37 м² поред поменутих кућа налази се подрум, теза за дрва и бунар (чл. 3). Даље се износе сви елементи власништва Радичевића и прецизира његова воља да ни под каквим околностима неће тражити раскидање склопљеног уговора (чл. 4, 5 и 6). Де ла Булинијер купује имање у затеченом стању уз надокнаду од 30000 франака у злату, (1500 наполеона) која ће се одмах исплатити у три мјенице по 10000 франака (чл. 7-9). Уговор који ће у складу са чланом 28 *Општег имовинског закона* добити судску потврду склопљен је у пет примјерака од којих ће по један примјерак бити у Оркужном суду и Управи вароши Цетиње, док остали припадају уговорним странама (чл. 10). У вези са овим уговором напоменућемо и то да се из једне опомене о наплати лактарине, коју је општинска управа упутила Филипу Радичевићу, такође може видјети опис кућа на имовини која је продата за потребе француског дипломатског представништва на Цетињу.¹¹

Француски представник у Црној Гори де ла Булинијер склопио је истог дана купопродајни уговор (8 чланова) и са Милутином Вукотићем са Чева, власником имања са којим се граничи посјед Филипа Радичеви-

¹⁰ Де ла Булинијер је само двије године (IX 1898. - XII 1900.) био дипломатски представник Француске у Црној Гори, али је очигледно сасвим добро познавао прилике. У писму са Цетиња Делкасеу (Delcassé), министру спољних послова Француске, од 10. VII 1899. године, износи веома интересантне закључке: „... де ла Булинијер каже да Црна Гора која је показала толико лијепих квалитета енергије и виталности, све више пропада, јер се херојски период њенога живота завршио Берлинским конгресом, а да за двадесет година од тада није много постигнуто, пошто Црногорци немају смисла за индустрију и трговину, већ чекају боље дане са пушком при руци потчињени вољи књаза Николе кога респектују и кога се боје. Узрок стагнације де ла Булинијер види и у руској заштити и надању Црногораца на њу, јер им то узима сваку иницијативу и притиска читаву њихову политику. Због свега тога, по Булинијеру, Никшићка и Зетска равница нијесу обогатиле земљу, а барско и улцињско пристаниште су остала пуста.“ Наводимо по: Др Димитрије-Димо Вујовић, *Црна Гора и Француска 1860 – 1914*, Цетиње 1971, стр. 322.

¹¹ ДАЦГ, УВЦ-1900, Фас.: 28, бр.: 2577. Види: Станко Рогановић, оп.цит. стр. 237-240. ; Марко Шпадијер, Станко Рогановић, оп.цит. стр. 69-70

ћа. У уговор је описан посјед од 999 м², без грађевина који се као и купљени Радичевићев налази између улица Катунске и Баја Пивљанина, а граничи са запада имањем *великосудије* Баја Гардашевића (чл. 1-3). Послије понављања правних услова као и у уговору са Радичевићем де ла Булинијер се обавезује да ће исплатити Вукотићу 4000 круна, тј. 4167,5 франака (1. наполеон = 19,25 круна) једном мјеницом. Уговор је сачињен, овјерен од надлежног окружног суда и предат на чување као и већ поменути склопљен са Филипом Радичевићем. Свједоци код потписивања оба ова уговора били су М. Трибер (*M. Trubert*), секретар француског посланства и М. Шаулић, секретар Министарства правде.

Тако је на самом крају XIX вијека Република Француска обезбиједила на Цетињу посјед укупне површине 1786,37 м² на коме ће до краја наредне деценије за потребе свог дипломатског представништва саградити можда најљепше здање у пријестоници Црне Горе. У овој згради је данас смјештено Музејско одјељење и Збирка старе и ријетке књиге Централне народне библиотеке „Ђурђе Црнојевић“.

III

Грчка, која је међу првим државама упутила дипломатског представника у Књажевину Црну Гору, а који ће у Првом свјетском рату међу посљедњима напустити Цетиње, непосредно пред улазак окупационих трупа, за потребе свог представништва није подигла зграду. Дипломатски представник Грчке је на Цетињу изнајмљивао поједине приватне куће, сагласно потребама. Овдје скрећемо пажњу на уговор о изнајмљивању куће за потребе дипломатског представника Грчке на Цетињу, баш у вријеме када је потписан уговор о градњи руског и купљен посјед за француско посланство.

Грчки генерални конзул на Цетињу, Александар Логотетис склопио је 24. августа 1900. године пред Општинским судом на Цетињу уговор о изнајмљивању на годину дана куће чији је власник Стеван Крцетин, становник Добрског Села. Логотетис је читаву кућу изнајмио „... за канцеларију Грчког Генералног Консулата и за особити му квартир ...“. Уговором је прецизирано да Логотетис изнајмљује од 1. септембра 1900. године новосаграђену кућу на два спрата, која има 9 просторија „... са припадајућом зградом и додацима, кужином и т.д. ...“ која се налази у близини Војног стана на Цетињу. Закупнина је уговорена на износ од 87,5 франака у злату за мјесец дана, са обавезом исплате свака два до три мјесеца унапријед. По сагласности закупадавца закупнина ће бити испалћивана Виду Лукину Иванишевићу, трговцу са Цетиња. Уговор је сачињен у три примјерка од којих је један на грчком језику и потписан

пред судом. Будући да Стеван Крцетин није умιο писати на примјерке уговора је *ставио* крст. Потписи и уговор су овјерени од стране Општинске управе и надлежног суда.¹²

У „Водичу кроз Цетиње“ (*Guide de Cettigné*), првом црногорском бедекеру на страном језику, који је Милан Ј. Павловић штампао у Марсељу 1901. године испод међунаслова „Легације и конзулати“ стоји да се дипломатско представништво Грчке налази у Скадарској улици.¹³ Ова улица је на Цетињу водила од улице Баја Пивљанина према Војном станом.

¹² ДАЦГ, УВЦ-1900, Фас.: 26, бр. 1895.

¹³ *Guide de Cettigné*, / Milan J. Pavlovitch, Marsille, 1901, стр. 19. По овом бедекеру дипломатско представништво француске се већ смјестило у купљену кућу у Катунској улици бр. 106. Адреса Руског посланства је још увијек била Катунска улица бр. 45. Зграда за посланство је грађена у улици Војводе Батрића.